

ภูมิสถานในเรื่องพระรามชาดก

นิยะดา เหล่าสุนทร

ราชบัณฑิต สำนักศิลปกรรม

ราชบัณฑิตยสถาน

คำสำคัญ : ภูมิสถาน (place-names), พระรามชาดก (Rama Jātaka)

พระรามชาดกเป็นวรรณกรรมเรื่องสำคัญของลาวและได้รับการนิยมไม่แพ้วรรณกรรมเรื่องท้าวฮุ่งท้าวเจือง ความสำคัญของพระรามชาดก นอกจากเป็นวรรณกรรมเรื่องพระรามที่ได้รับอิทธิพลจากเรื่องรามายณะ ซึ่งมีความสำคัญในฐานะเป็นรากฐานของวัฒนธรรมของอินเดียที่ได้แพร่กระจายไปทั่วทุกแห่งของภูมิภาคแถบนี้ พระรามชาดกยังเป็นแหล่งรวมภาพชีวิตของชาวลาวตั้งแต่โบราณกาล ครอบคลุมกระทั่งมีการบันทึกวรรณกรรมเรื่องนี้ลงเป็นลายลักษณ์อักษร หากถือว่าวรรณคดีคือการบันทึกวิถีชีวิต อัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนของชาวลาวก็ปรากฏให้เห็นชัดเจนในวรรณคดีเรื่องนี้

ในบรรดาเรื่องพระรามในดินแดนต่าง ๆ ที่ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย พระรามชาดกฉบับลาวดูจะเป็นเสมือนฉบับที่โดดเด่นกว่าฉบับอื่น ๆ ตรงที่สามารถผนวกบท

บาทและสถานภาพของตัวละครสำคัญของเรื่องรามายณะเข้ากับวีรบุรุษของชาติ ส่งผลให้เกิดตัวละครสำคัญของเรื่อง นอกจากการผนวกบทบาทของตัวละครแล้ว ลักษณะของวรรณกรรมก็แปรเปลี่ยนไปจากบทสุดดีของเทพในศาสนาฮินดู กลายเป็นวีรกรรมของพระโพธิสัตว์ในความเชื่อของพระพุทธศาสนา ลัทธิเถรวาท

โดยเหตุที่เรื่องพระรามชาดกไม่แพร่หลาย แม้แต่ในหมู่นักวิชาการที่น้อยคนจะรู้จัก ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากต้นฉบับหายาก และมีความยาวถึง ๔๓ ผูก ประกอบกับการอนุรักษ์เอกสารโบราณในประเทศลาวยังไม่ดีนัก ผู้เขียนจึงขอนำรายละเอียดมากล่าวไว้ดังนี้

พระรามชาดกแต่งเป็นภาษาลาว มีความยาว ๔๓ ผูก แบ่งเป็นต้นฉบับ ๒๐ ผูก ต้นฉบับ ๒๓ ผูก นับว่าเป็นวรรณกรรมที่มีความยาวอยู่มีใช้น้อย พระรามชาดกจะแต่ง

เมื่อใดนั้น ไม่มีหลักฐานยืนยัน แต่ก็มี vẻเก่าแก่ เพราะภาษาที่ใช้มีศัพท์หลายคำที่คล้ายคลึงกับศัพท์ที่พบในจารึกในสมัยสุโขทัย โดยเฉพาะหลักที่ ๑ มีข้อสังเกตว่าคำที่ใช้เรียกบุคคลสำคัญในเรื่อง บ่อยครั้งที่ใช้ว่า “รามราช” คำว่า “รามราช” นี้เป็นคำที่ในศิลาจารึกหลัก ๑ ใช้เรียก พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ผู้ทรงประดิษฐ์อักษรไทย การที่ใช้คำร่วมกันในช่วงเวลาดังกล่าวที่มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมในนครรัฐหนึ่งไปยังอีกนครรัฐหนึ่ง เป็นเรื่องที่ไม่ยากเกินจะอธิบาย อีกทั้งเส้นทางเดินของวัฒนธรรมของบ้านพื้เมืองน้องก็ไม่ห่างกันนัก

โครงเรื่องของพระรามชาดกไม่แตกต่างกับเรื่องพระรามวรรณคดีของชนชาติในแถบเอเชียที่ได้รับอิทธิพลจากเรื่องรามายณะของอินเดีย แต่ที่พิเศษก็คือการเพิ่มเนื้อเรื่องตอนต้นที่กล่าวถึงท้าวราพณาสูร (หรือทศกัณฐ์ในฉบับของไทย) ไป

ลอบลักนางจันทาผู้เป็นพี่สาวของ พระรามมาเป็นชายา การติดตาม และนำตัวนางกลับจึงเป็นภาระของ พระรามและพระลักษมณ์ ในภาคแรก ของเนื้อเรื่อง ทำวราพณาสูรกับพระ รามตกลงที่จะมีสัมพันธไมตรีที่ดี ในฐานะเป็นเครือญาติต่อกัน แต่ใน ภาคที่ ๒ ความสัมพันธ์เปลี่ยนไป เมื่อทำวราพณาสูรไปลักนางสีดา ชายาของพระรามมาไว้ในเมืองตน สงครามระหว่าง ๒ ฝ่ายจึงเกิดขึ้น และดำเนินต่อไปอย่างที่รับรู้กัน แต่ ในบทความนี้มีได้มีความประสงค์ จะกล่าวถึงเรื่องพระรามหรือการทำ สงครามกับทำวราพณาสูรแต่อย่างใด หากแต่ประสงค์จะกล่าวถึงตำนาน สถานะที่ต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวไว้ใน เรื่องพระราม ซึ่งถือได้ว่าเป็นบันทึก ทางโบราณคดีที่ทรงคุณค่าที่สุด

ชื่อของตำนานสถานที่ หรือ ภูมินามนี้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ ล้ำค่าที่มีได้จำกัดแต่เฉพาะต้องเป็น ของชาวลาวเท่านั้น หากน่าจะรวม ถึงการเป็นสมบัติร่วมของชนชาติ ที่มีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขง หรือชนที่ เส้นเลือดที่หล่อเลี้ยง ชีวิตของเขาเหล่านั้น เรื่องราวเหล่านี้ในปัจจุบันสูญหายไปจากความรู ความเข้าใจของชาวลาวผู้เป็นเจ้าของ วรณคดีที่ล้ำค่าเล่มนี้ ทั้งนี้อาจ เป็นเพราะวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป หรือ

อาจจะเป็นต้นฉบับวรรณคดีเรื่องนี้ ได้สูญหายไป

ในบทความนี้ จึงถือได้ว่าเป็น บันทึกที่เก็บเรื่องราวหรือตำนานของ สถานะที่ต่าง ๆ เอาไว้ ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

คงบังอีเฒ่า

ทำวราพณาสูรและนางวิสุทธีโสดา พาบบริวารเป็นจำนวนมากออกมา “สร้างบ้านแปงเมือง” มาถึงป่าแห่ง หนึ่ง มีแมลงจำนวนมากส่งเสียงร้อง ทว่าป่า แต่ไม่มีใครเห็นตัวเลย เพราะ ซ่อนอยู่ในต้นไม้ จึงเป็นที่มาของดง บังอีเฒ่า

ห้วยหลวง

ทำวราพณาสูรเห็นหมูทอกตัวใหญ่ มหึมา ถึงกับอุทานว่า “ภูเกิดมาแต่ ท้องแม่มีอายุได้ ๑๙ ปีนี้แล้ว แลถูก บ่อห่อนเคยได้เห็นหมูทอกตัวใหญ่ อันมีสภาพะปานนี้จักเทือเลย” บริเวณแม่น้ำนี้จึงมีชื่อว่า ห้วยหลวง

แม่น้ำซวยคำ

ขณะที่ทำวราพณาสูรบิวาร เดินทางมาถึงแม่น้ำแห่งหนึ่ง เทวดา เนรมิต กายเป็นชายหนุ่มถือขวย^๑ คำคู่หนึ่ง มีเทียนคำและดอกไม้คำ มาถวาย ทำวราพณาสูรจึงให้ชื่อแม่น้ำว่า ซวยคำ

ดอนโขง

พระรามยิงธนูไปกวาดดินริม ผังแม่น้ำไปรวมกันกลางน้ำเพื่อเป็น ที่ปัก ดอนนั้นจึงมีชื่อว่า ดอนโขง

หลี่ผี, ลี่ผี

พระยาครุฑมีบัญชาให้บริวาร ของตนนำหินจากภูเขามาถอบรอบ ปราสาทกลางเกาะดอน เพื่อมิให้พระ รามหลบหนีไปได้ แต่พระลักษมณ์ใช้ ดาบกายสิทธิ์กวัดแกว่งไปมา บริวาร เหล่านั้นจึงตายลอยน้ำเป็นจำนวน มากเหมือนขอนผีมารวมกัน จึงเรียก ว่า หลี่ผี

ในตำนานเมืองนครจำปา ศักดิ์ ฉบับเจ้าพรหมเทวานุเคราะห์ และเจ้าราชวงศ์เมืองนครจำปาศักดิ์ มีความตอนหนึ่งกล่าวถึง หลี่ผี หรือ ในที่นี้ใช้ว่า ลี่ผี ไว้ดังนี้ “พระครู โพนเสม็ดช่วยว่ากล่าวเกลี้ยกล่อม ชัก โยงให้สัมครสโมสรพร้อมเพรียงกัน แล้วพากันล่องลงไปจนถึงเขาลี่ผี แล้ว ยังจะกลัวว่าจะหนีหายฝ่ายเวียง จันทรไม่พันพอกันล่องข้ามเขาลี่ผี ผูกพวงแพหนึต่อไป”^๒

หลี่ผี หรือ ลี่ผี พจนานุกรม ภาษาล้านนาอธิบายไว้ว่า “ลี่ น. ที่ ทำขึ้นสำหรับดักปลา คล้ายต้อน แต่มีหางเป็นทางน้ำไหล, มีที่รองรับ ปลาอยู่ท้าย. ลี่ผี น. ชื่อแก่งหินใน ลำน้ำโขงมีลักษณะเหมือนลี่”^๓

^๑ คำว่า “ขวย” ในพจนานุกรมภาษาล้านนา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อธิบายว่า “เป็นปลาชนิดหนึ่งคล้ายปลาสวาย”

^๒ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๐ เรื่องเมืองนครจำปาศักดิ์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๘๔) หน้า ๕๐. (พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้าหญิงคยองท้าว ปราโมช ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๔๘๔).

^๓ พจนานุกรมภาษาล้านนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๑๓) หน้า ๒๖๑.

ในบทความ หลี่ผี ที่ลี้ลับ ของเพ็ญศรี รัตนถาวร ได้อธิบายเรื่องราวของหลี่ผี ไว้อย่างน่าสนใจว่า

หลี่ผี...คือชื่อน้ำตกหรือชื่อแก่งหินที่เกิดจากพื้นลำน้ำโขงเปลี่ยนระดับทรุดลงจากระดับท้องน้ำปกติประมาณ ๒๕-๓๐ เมตร น้ำในลำน้ำโขงจึงไหลตก กลายเป็นน้ำตกที่ไม่ได้ตกจากภูเขาเหมือนน้ำตกส่วนใหญ่ แต่พื้นใต้ลำน้ำโขงช่วงน้ำไม่ไหลพื้นดินเป็นพื้นหินที่ทรุดระดับสูง ๆ ต่ำ ๆ หลายช่วง ทำให้น้ำตกกลายเป็นหลายสาย เป็นน้ำตกจากซอกเล็ก ๆ น้อย ๆ สูง ๆ ต่ำ ๆ หลายระดับ เพิ่มความสวยงามตื่นตา และน้ำตกต้องตาดแห่งนี้มีเสียงกึกก้องอุโฆษครึกโครม ทั้งดงามและน่าสะพรึงกลัวเป็นอย่างยิ่ง^๔

ภูเขาบาโลง

สถานที่ที่ฝั่งซางกุงกระบาแก่นลงซึ่งมีพิษมาก พระรามใช้ศรยิงตาย และมีบัญชาให้ม้ามณีกาบไปขุดดินมาถมซางกุงซึ่งสูงเท่าภูเขา และให้มีรูปร่างเหมือนโลงศพ จึงมีชื่อว่า **ภูเขาบาโลง**

ทำยักษย์ปลุกเรื่อน

ทั้งสามและม้ามณีกาบเดินทางมาถึงแม่น้ำแห่งหนึ่ง ศิยักษย์ไหลลงจากพื้นดินมุ่งจะทำร้าย แต่ถูกม้ามณีกาบจับได้ และบังคับให้ขนหินมาทำปราสาทให้พระรามพำนัก บริเวณนั้นจึงมีชื่อว่า **ทำยักษย์ปลุกเรื่อน**

แม่น้ำบังมุก

หลังจากเสร็จศึกกับแม่ทัพของพระยาคันทียักษย์ พระราม พระลักษมณ์ นางจันทา และม้ามณีกาบ มาพักที่แม่น้ำห้วยน้อย ขณะนั้นมีปลาบึกว่ายน้ำผ่านมา พระรามให้ชื่อว่า **แม่น้ำบังมุก**

วังเวอนกุ่ม

พระยาเจือกหลังจากที่หมดฤทธิ์เดชที่จะทำร้ายพระรามแล้ว ยังเกิดความหวาดกลัวคิดจะหลบหนี โดยถีบบริเวณริมฝั่งน้ำพังทลายลงน้ำไหลวนเวียนไปมา จึงมีชื่อว่า **วังเวอนกุ่ม**

หาดแก่งโงก

พระยาเจือกเอาหลังหนุนเรือของพระรามเพื่อหวังจะให้คว่ำ เรือนั้นก็โอนเอนไปมา จึงมีชื่อว่า **หาดแก่งโงก**

ดอนกาเสก

พระยาเจือกร้องขอยอมแพ้ม้ามณีกาบ ว่า “เสก ๆ” ที่บริเวณดอนนั้น

หาดแก่งพง

ม้ามณีกาบเตะพระยาเจือกตกไปที่บริเวณแม่น้ำ แล้วม้ามณีกาบก็กระโดดโลดเต้นทำให้น้ำขุ่นมัว

ดอนขี้ควาย

หลังจากมีชัยชนะต่อท้าวราพณาศวรรแล้ว พระรามเดินทางกลับเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาค พร้อมกับพระลักษมณ์ นางจันทา และม้ามณีกาบ โดยเรือใหญ่ที่ท้าวราพณาศวรรเนรมิตให้ เรือได้แวะที่เกาะกลางแม่น้ำ มีควายเผือกมีอิทธิฤทธิ์เที่ยวมาที่เกาะนี้แล้วถ่ายมูลไว้ เกาะนั้นจึงมีชื่อว่า **เกาะดอนขี้ควาย**

ดอนหมาไหล

ถัดจากดอนขี้ควาย พระรามเดินทางต่อมาถึงดอนแห่งหนึ่ง ได้ยินเสียงหมาป่าเห่าหอนด้วยเสียงดัง จึงเรียกชื่อดอนนั้นว่า **ดอนหมาไหล** เพราะมีเสียงหมาไหลมา

แม่น้ำโดน และดอนโดน

พระยาเจือกตัวหนึ่งพาบริวารมาขัดขวางการเดินทางของพระราม โดยเนรมิตต้นไม้ชนิดหนึ่งชื่อว่า **ไม้โดน** ซึ่งโคนต้นเบา สามารถล้มทับ

^๔ อ่านรายละเอียดได้ใน “หลี่ผีที่ลี้ลับ” ของ เพ็ญศรี รัตนถาวร ในวารสารศิลปวัฒนธรรม. ธันวาคม, ๒๕๕๗ (หน้า ๖๔-๖๗).

ได้ทุกเมื่อ พระรามยิงศรให้ถูกต้นไม้
เหล่านั้น กระเด็นไปตกห้วยน้อย
แห่งหนึ่ง จึงมีชื่อว่า **แม่น้ำโดน**

ส่วนโคนต้นโดนนั้น มีความสูง
เสมอหัวเข่ายาวเป็นแนวติดต่อกันไป
จึงมีชื่อว่า **ดอนโดน**

แม่น้ำบังบาด

เสนาของพระยาเงือกที่เนรมิต
ตนเป็นชายแก่มุ่งทำร้ายพระราม
ถูกดาบของพระรามกวัดแกว่งไปถูก
สันหลังได้รับบาดเจ็บจึงหนีไปซ่อน
อยู่หลังหินบริเวณแม่น้ำห้วยน้อย ๆ
จึงมีชื่อว่า **แม่น้ำบังบาด**

หาดแก่งสดวก

พระยาเงือกเนรมิตมัดหัวดอก
ล่องลอยมาเต็มแม่น้ำเพื่อขัดขวาง
เรือพระราม พระรามจึงยิงปืนทำลาย
มัดหัวดอก มัดหัวดอกจึงกระจาย
ไปทั่วแม่น้ำและหาด จึงมีชื่อว่า **หาด
แก่งสดวก**

ดอนขี้กระต่าย

พระยาฉิมพิกาผู้ครองเมือง
ตักกลีลาส่งกระต่าย ๒ ตัวมาทดสอบ
ศิลปวิทยาของพระรามก่อนที่จะยก
น้องสาวและบุตรสาวให้ กระต่ายถูก
ม้ามณีกาบเตะลอยมาถึงปากห้วย
น้ำยม จึงอาศัยอยู่ในบริเวณนั้นและ
ถ่ายมูลใส่ก้อนหินบริเวณนั้น จึงมี
ชื่อว่า **ดอนขี้กระต่าย**

หาดแก่งอา

นางพิมสอนคอนราช นางทิพ-

อาศซานน และนางสากลงจาวจ่อ
ธิดาของท้าวพรหมจักรขอให้พระ
รามแสดงฤทธิ์ให้ชม พระรามจึงให้
ม้ามณีกาบนำหินจากภูเขามากอง
สูงท่วมหัว จากนั้นจึงยิงศรทำลาย
กองหินในพริบตา หินกระเด็นไป
ตกยังที่อื่นในชั่วพริบตา แต่ไม่มีก้อน
ใดเลยที่กระเด็นมาโดนตัวนาง นาง
เห็นเป็นอัศจรรย์ จึงเรียกว่า **หาด
แก่งอา**

เมืองขุนขอม (หนองหาน)

ท้าวพิฆเนศวรมีธิดาชื่อนางไฉ่ซึ่ง
ผูกสมักรักใคร่กับท้าวคำแดง พระ
ยานาคตัวหนึ่งเนรมิตเป็นกระรอก
ต่อมากินหมากจิวในเมือง ท้าวคำ
แดงให้นายพรานไปยิงกระรอก และ
ให้แลเนื้อแบ่งกันกินทั้งเมืองวันแต่
แม่หม้ายคนหนึ่ง พระยานาคโกรธ
แค้นได้บันดาลให้เมืองขุนขอมถล่ม
ท้าวคำแดงอุ้มนางไฉ่ขี่ม้าบกก่าหนี
รอดไปได้ **เมืองขุนขอม**จึงมีชื่อว่า
หนองหาน ส่วนเรือนแม่หม้ายนั้น
กลายเป็นดอนอยู่กลางหนองหาน

เมืองหานน้อย

ท้าวสีดาพาไพร่พลมาตั้งเมือง
ขึ้น ท้าวสีดาเป็นคนดุร้าย ชอบใช้
ง้าวแทงแผ่นดิน เมื่อมีอารมณ์ร้าย
พระยานาคจึงบันดาลให้เมืองถล่ม
ลง และมีชื่อว่า **หนองหานน้อย**

ในตำนาน **อุรังคธาตุ** ได้กล่าว
ถึงตำนานหนองหาน ซึ่งรวมถึง
ตำนานหนองหานหลวง และ
ตำนานหนองหานน้อย ไว้ดังนี้

“หนองหานทั้ง ๒ นี้ แต่ก่อนไปเป็น
หนอง มาบังเกิดเป็นหนองขึ้นเมื่อ
ครั้งพระยามหาสุรอุทกมีฤทธิและ
อำนาจ วันหนึ่งพระองค์ทรงดาบเดิน
ไปบนแม่น้ำมูลนที ชนมูลนาคเห็น
ดังนั้นมีความโกรธ ท้าวดินบนหัว
จึงได้ให้บริวารมาพังทำลายเมืองเสีย
สิ้น ราษฎรชาวเมืองจึงพร้อมกัน
อพยพไปตั้งบ้านสร้างเมืองอยู่ริม
หนอง แต่นั้นจึงได้ชื่อว่าเมืองหนอง
หานหลวง ตามชื่อขนาดตัวนั้น”

ส่วนเมืองหนองหานน้อย เดิม
เรียกชื่อว่าเมืองขุนขอม แต่ก่อนไม่
เป็นหนองเหมือนกันมาบังเกิดเป็น
หนองขึ้นเมื่อครั้งอนุชาของพระยา
มหาสุรอุทกเป็นเจ้าของเมือง ครั้งนั้น
พุกุโรธปาปนาคยังอยู่หนองบัวบาน
มีลูกตัวหนึ่งชื่อว่ากังคียนาค กังคีย
นาคตัวนี้สุวรรณหาคเอามาเลี้ยงไว้
วันหนึ่งกังคียนาคไปเที่ยวเล่นถึง
เมืองขอมนคร กังคียนาคจึงเนรมิต
เป็นกระรอกต่อม แล้วขึ้นไปบนต้น
จิวต้นหนึ่งใกล้กับพระราชฐาน มอง
ดูเข้าไปในพระราชฐาน ครั้งนั้นยังมี
นายพรานของขุนขอมคนหนึ่ง เห็น
กระรอกตัวนั้นมีความยินดียิ่งนัก
จึงยิงกระรอกนั้นด้วยหน้าไม้ถึงแก่
ความตาย แล้วจึงมาทูลขุนขอมให้
ทราบ เมื่อขุนขอมทราบจึงสั่งให้
ไปบอกชาวเมืองไปแลเอาเนื้อมา
บริโภค

ครั้งนั้นพุกุโรธปาปนาคทราบ
ความว่าชาวเมืองขุนขอมฆ่าลูกของ
ตนกิน ก็บังเกิดความเคียดแค้นแก่
ขุนขอมและชาวเมืองยิ่งนัก จึงพร้อม

ด้วยหมูนาคและเงือกงูบริวารไป
เคลื่อนพังทะลายเมือง ราษฎรชาว
เมืองที่ได้กินเนื้อกระรอกตอนตัวนั้น
เงือกงูเหล่านั้นก็กินเสียจนสิ้น ส่วน
ราษฎรคนใดที่ไม่ได้กินก็ปล่อยให้พ้น
จากความตายไป แล้วไปตั้งเป็นบ้าน
เมืองอยู่ตามริมหนองนั้น เงือกงูจึง
ช่วยเอาข้าวของราษฎรที่ตายนั้น มา
ให้ราษฎรซึ่งพ้นจากความตายที่ตั้ง

บ้านเรือนอยู่ริมหนองนั้น ที่นั้นจึง
ได้ชื่อว่าหนองหานน้อย แต่นั้นมา
นิทานเรื่องหนองหานนี้มาแต่
ปฐมกาลปี เมื่อใกล้พระกฤษณ์จัก
เสด็จอุปบัติมาบังเกิดมีดังนี้

แม่น้ำก่ำ

แม่น้ำก่ำพาทำวคำแดงและนาง
ไฉ่ควบหนี แผ่นดินถล่มคดเคี้ยวไป

มา เกิดเป็นแม่น้ำไหลคดเคี้ยว มีชื่อ
ตามชื่อแม่น้ำว่า แม่น้ำก่ำ^๕

เมืองสังเกต

ทำวสังเกตหนีไปกับนางสีบุญ
เรื่องไปอยู่ที่เมืองสังเกต ต่อมาเพี้ยน
ไปเป็นเมืองศรีสะเกษ แต่ในตำนาน
มีเรื่องเล่าว่า

อันประวัติเมืองศรีสะเกษกับเมืองขุขันธ์นี้ แยกกันไม่ออกเพราะ
สองเมืองนี้มีประวัติกรากความเป็นมาแทบจะเป็นอย่างเดียวกันก็ว่าได้
ต่างแต่ว่าเมืองขุขันธ์ได้ตั้งมาก่อน ๒๐ ปีเศษ

ส่วนเมืองศรีสะเกษนี้ ประวัติเดิมพื้นเมืองเล่าสืบต่อ ๆ กันมาว่าเมื่อ
ครั้งพญาศรีโคตบองเพชรกับมเหสีเดินทางจากกรุงล้านช้างจะไปยังกรุง
กัมพูชา มาพักแรมอยู่ที่เมืองเก่าของขอมแห่งหนึ่งที่ร้างไปแล้ว มเหสีของ
พญาศรีโคตบองมาสร้งน้ำสระเกษ (สระम्म) ในสระที่อยู่ในกำแพงเมืองเก่า
ขณะที่พักแรมอยู่นั้น คือบ้านสระกำแพง (หรือสถานีรถไฟสระกำแพงเดี๋ยวนี้)
แต่จะพักอยู่นานเท่าใด ตามตำนานไม่ได้กล่าวไว้^๖

ห้วยชุมเพง

ทำวหลังคำปรึกษากับครอบครัวว่า
ในวันนี้เป็นวันเพ็ญ ควรไป
พำนักอยู่ที่ใดในบริเวณห้วยชุมเพงนี้

ณ ที่นี้ซึ่งมีป่าเป็นจำนวนมาก ได้ให้
สร้างสะพาน (ขัว) ติดต่อกัน เมือง
นั้น จึงมีชื่อว่า เมืองชวากายปลา
หลาย

หนองน้ำที่มีบัวขึ้นอยู่ เป็นจำนวน
มาก และอยู่ใกล้ภูเขา^๗ จึงมีชื่อว่า
หนองบัวลำภู

เมืองชวากายปลาหลาย

ทำวหลังคำพาบริวารเดินทาง
ไปถึงบัวหนอง จึงตั้งบ้านเรือนอยู่

หนองบัวลำภู

ฝูงชนที่มีขุนจงเป็นหัวหน้า
หลบหนีไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บริเวณ

แม่น้ำโรหิณี

แม่น้ำนี้มีสีสีแดงตั้งน้ำครั้งและ
น้ำฝาง จึงมีชื่อว่า โรหิณี

^๕ ในหนังสือเรื่อง ประวัติศาสตร์อีสาน เล่าเรื่องที่มาของแม่น้ำนี้ไว้ว่า “ฝ่ายทางเหนือหนองหานน้อย (เข้าใจว่าเป็นบริเวณตั้งอำเภอกุมภวาปี
เดี๋ยวนี้) เวลานั้นไม่มีผู้ครองบ้านเมือง เสนาอำมาตย์จึงแต่งทูตนำเครื่องราชบรรณาการมาถวาย ขออัญเชิญ “เจ้าคำแดง” ไปเป็นเจ้าเมืองหนองหาน
น้อย เจ้าคำแดงก็ไปครองราชสมบัติเป็นเจ้าเมืองหนองหานน้อยแต่นั้นมา เมืองหนองหานหลวงกับเมืองหนองหานน้อยจึงเป็นเมืองที่เมืองน้องต่อมา...
ส่วนรอยที่ธนมูลพญานาคกับบริวารจุคลากพระยาสุระอุทกกลงไปหาแม่น้ำโขงนั้น ก็กลายเป็นคลองน้ำหรือทางน้ำเดินไหลจากหนองหานหลวงคด
ลำแม่น้ำโขง ประชาชนเรียกกันต่อ ๆ มาว่าคลองนาคกรรม เพราะเหตุที่ธนมูลพญานาคกรรมานกรรมพระยาสุระอุทกให้ถึงแก่กรรมภายในที่นั้น แต่่นาน
มาที่เรียกกันว่า “คลองนาคกรรม” เลยเพี้ยนมาเป็น “น้ำก่ำ” เท่าทุกวันนี้ (หน้า ๒๑๓)

^๖ เดิม วิชาคัพพกิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๓๐) หน้า ๑๖๓.

เมืองอัครปือ

ท้าวปือลือผู้เป็นลูกชายขุนแก้ว หมุนเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาคนาน และนางอัครปา ชาวเมืองขุนขอม หนีไปตั้งเมืองใหม่และตั้งชื่อเมืองตามชื่อของทั้งสอง เมืองนั้นจึงมีชื่อว่า **เมืองอัครปือ**

ดอนเสียงซู้

ชาวอินทรีปัดที่ซึ่งติดตามท้าวราพณาศวรรมารับนางจันทากลับไปยังเมือง เกิดผูกสมักรักใคร่กับชาวเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาคนาน ได้ชักชวนกันหลบหนีไปอาศัยอยู่ที่ดอนแห่งหนึ่ง จึงมีชื่อว่า **ดอนเสียงซู้** ต่อมาเพี้ยนเป็น **ดอนเสียงซุก**

เมืองป่าสัก

ชายคนหนึ่งมีปานดำและปานแดงอยู่ที่ป่าชายและป่าเขา และมีภรรยาชื่อนางลักดา อพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตะวันออกของแม่น้ำบริเวณนั้นจึงมีชื่อว่า **เมืองป่าสัก**

เมืองคำคุณ

ท้าวคำมุนและนางคุณคำ หนีไปอยู่ด้วยกัน เมืองนั้นจึงมีชื่อว่า **คำคุณ**

เมืองสังคะ

ท้าวมิคะสิละหนีไปกับนางสังคะละ เกิดบุตรหลานตามมาเป็นจำนวนมาก เมืองนั้นจึงมีชื่อว่า **สังคะ**

เมืองสุรินทร์

ท้าวสุรินทร์หนีไปกับนางพิมพา เมืองนั้นจึงมีชื่อว่า **สุรินทร์นางรอง**

เมืองโพธิสัตต์

ท้าวโพธิราชไปกับนางศรีสัตตตะ เกิดลูกหลานเป็นจำนวนมาก เมืองนั้นจึงมีชื่อว่า **โพธิสัตต์**

แม่น้ำมัดตะบอง และเมืองมัดตะบอง

ท้าวมัดตาลและนางบุญกองถือ “บังแจ้วบ้อง” (กระบอกใส่ปลาร้า) เพื่อเตรียมไปกินระหว่างทาง แต่บังแจ้วบ้องกลิ้งตกน้ำในห้วยไป แม่น้ำและเมืองนั้นจึงมีชื่อดังกล่าว

เมืองผ้าขาวพันนา

ท้าวพันมหาแต่งกายด้วยผ้าสีขาว ไปปลักนางนารีกาไปตั้งถิ่นฐาน และมีลูกหลานสืบมาเป็นจำนวนมาก เมืองนั้นจึงมีชื่อว่า **เมืองผ้าขาวพันนา**

ภูเขาหลังคา

ท้าวหลังดำซื้อข้าวของมาจากเมืองอินทรีปัดเพื่อไปค้าขายที่เมืองจันทบุรีศรีสัตตนาคนานแล้วเอาเข้าของฝังดินไว้ พระยาเงือกตัวหนึ่งมาขโมยไป ท้าวหลังดำได้อยู่กินกับนางสาธิตา มีลูกหลานสืบมาเป็นจำนวนมาก ท้าวหลังดำกลับไปซุกหาเข้าของที่ฝังไว้แต่ไม่พบ เกิดโทสะขึ้นมากลับภูเขาเอาเชิงเขาขึ้น เอายอดลงภูเขานั้นจึงมีชื่อดังกล่าว

แม่น้ำของหลง

บริเวณเชิงเขาที่ท้าวหลังดำยกขึ้น เกิดเป็นแม่น้ำใหญ่มีชื่อว่า **แม่น้ำของหลง** เพราะท้าวหลังดำมัวแต่หาของ

แม่น้ำวังซู้

พระยาเงือกหวาดกลัวเมื่อเห็นท้าวหลังดำยกภูเขาขึ้นกลับ จึงหนีไปหลบในถ้ำแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ในบริเวณแม่น้ำสงคราม แม่น้ำนั้นจึงมีชื่อว่า **วังซู้**

สายน้ำเมา

บริเวณจากแม่น้ำของแยกมาถึงแม่น้ำสงคราม เป็นที่ที่พระยา

^๓ หนองบัวลำภู ในปัจจุบันเป็นจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เมืองนี้เป็นเมืองโบราณที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน เริ่มแต่การตั้งเมืองขึ้นเป็นครั้งแรกราว พ.ศ. ๒๐๒๖ มีชื่อว่าเมืองจำปานครกบแก้วบัวบาน ครั้น พ.ศ. ๒๐๕๕ กองทัพเวียงจันทน์ยกมาปราบ จึงกลายเป็นเมืองร้าง ต่อมาพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช กษัตริย์ล้านช้างมาบูรณะเมืองนี้ขึ้นมาใหม่เพื่อต่อสู้กับพม่า แต่ทัพพม่าตีเมืองนี้จึงถูกทิ้งร้างไปเกือบ ๒๐๐ ปี ในสมัยพระเจ้าเอกทัศแห่งกรุงศรีอยุธยา พระวอหรือพระยาวรราชภักดี และพระดา (พระยาตากดวงสา) อพยพผู้คนข้ามแม่น้ำโขงมาตั้งถิ่นฐานใหม่ เพราะเกิดขัดใจกับพระเจ้าศิริบุญสาร กษัตริย์องค์ใหม่ของล้านช้าง พระเจ้าศิริบุญสารยกทัพมาปราบ พระดาถูกประหารชีวิต ส่วนพระวอหนีมาพึ่งพระเจ้าตากสิน และขอกองทัพไปปราบปรามพระเจ้าศิริบุญสารที่เวียงจันทน์ จนได้ชัยชนะ และยึดได้ใน พ.ศ. ๒๓๒๑ หัวเมืองทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขงจึงเปลี่ยนมาขึ้นกับไทย ในรัชกาลที่ ๔ เมืองนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบานได้เปลี่ยนเป็นเมืองกมุทธาสัยบริรมย์ และมาเปลี่ยนชื่ออีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. ๒๔๔๕ เป็นเมืองหนองบัวลำภู

เงือกหนีท้าวหลังคำด้วยความมัวเมา
สายน้ำนั้นจึงเรียกว่า **น้ำเมา**

เมืองพิมพาทา

ท้าวพิมพา ท้าวสีดา และไพร่
พลจำนวนมากไปตั้งถิ่นฐาน เมือง
นั้นจึงมีชื่อว่า **พิมพาทา**

ธาตุฆ้องหุ่ย

พระรามยิงศรไปตกที่แห่งหนึ่ง
ปีนศรจึงเนรมิตเป็นธาตุลูกหนึ่ง
หากใครเข้าใกล้แล้วทูปอกตน ธาตุ
ลูกนั้นจะมีเสียงดังเหมือนฆ้อง จึง
เรียกว่า **ธาตุฆ้องหุ่ย**

เมืองพิษณุโลก

พระรามให้ม้ามณีกาบเนรมิต
เมือง มีปราสาทราชมนเฑียร เป็น
ที่สุขสำราญใจยิ่ง เมืองนั้นจึงมีชื่อว่า
เมืองพิษณุโลก

เมืองนครสวรรค์

ม้ามณีกาบมาเนรมิตเมืองใหม่
อีก หญิงชายชวนกันมาเล่นมหรสพ
เป็นที่สุขสำราญถ้วนหน้า เมืองนั้น
มีชื่อว่า **เมืองนครสวรรค์**

แม่น้ำสักและเมืองชัยนาท

พระรามยิงศรไปปราบนนทิกษ
และบริวาร ลูกศรไปสักที่ริมน้ำ แม่น้ำ
นั้นมีชื่อว่า **แม่น้ำสัก** และเมืองนั้นจึง
เกิดขึ้นใหม่ มีชื่อว่า **ชัยนาท**

ดอยเก้าหน่วย

นนทิกษพร้อมทั้งบริวารทำ

นักร้อง ณ สถานที่แห่งหนึ่ง เทวดา
แนะนำว่าบริเวณนี้เป็นชัยภูมิที่ดี
เหมาะที่จะสร้างเมือง พระรามจึงยิง
ศรไปขับไล่นนนทิกษ นนนทิกษหนี
ไปตายที่ดอยแห่งหนึ่ง บริวารจึงขน
ดินและต้นไม้เถาวัลย์มากลบร่าง จึง
เกิดเป็นภูเขาเก้าหน่วย

แม่น้ำหุลละมาน

ท้าวหุลละมานมานั่งพักที่แม่
น้ำสายหนึ่ง แม่น้ำสายนั้นจึงมีชื่อว่า
แม่น้ำหุลละมาน

ตำนานเมืองและที่มาของชื่อ
เรื่องแต่ละแห่งนั้น เท่าที่รวบรวมมา
ข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่แทรก
อยู่ในตอนที่ขุนจงผู้รับบัญชาของ
ท้าวราพณาศวรรค์ให้นำชาวจันทบุรี
ศรีสัตตนาคนครังตามมาส่งท้าวราพณา
ศวรรค์กับนางจันทายังเมืองอินทปัตถ์
กลับไปยังเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาคน
ครังหนึ่ง แต่ชาวเมืองและไพร่พล
เหล่านั้นไม่ยอมกลับไป เพราะเขาเหล่านั้น
ซึ่งเป็นชายและหญิงเกิดผูกสมัคร
รักใคร่กัน จึงชวนกันหลบหนีไป
“สร้างบ้านแปงเมือง” และเหตุการณ์
ในทำนองนี้ก็เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่งใน
ตอนที่ท้าวราพณาศวรรค์อพยพไพร่พล
จากเมืองอินทปัตถ์ไปสร้างเมือง
ใหม่ที่เกาะลังกา ชาวเมืองที่ไม่ชอบ
ท้าวราพณาศวรรค์หลบหนีไปอีกเช่น
กัน ไปตั้งถิ่นฐานตามที่ต่าง ๆ ใกล้เคียง
ภูเขาดอย แม่น้ำ เกาะแก่งต่าง ๆ

ภูมินามต่าง ๆ จึงได้เกิดขึ้น บาง
ครั้งอาจเกิดจากการประสานระหว่าง
ชื่อสามกับภรรยา, ชื่ออาวุธ หรือเหตุ

การณ์ใด ๆ ที่มาประกอบเหมาะกับ
เรื่องในตอนนั้น ความรู้เหล่านี้ทรง
คุณค่าอย่างยิ่งในการค้นคว้า ชื่อภูมิ
สถาน และเรื่องเล่าปรัมปราซึ่งสูญ
หายไปจากความรู้ความเข้าใจของ
คนรุ่นหลังแล้ว จะเหลืออยู่ก็แต่เพียง
ข้อมูลซึ่งทิ้งร่องรอยไว้ในวรรณกรรม
ลายลักษณ์อักษรเรื่องพระรามชาดกเท่า
นั้น นับเป็นการแสดงคุณค่าอย่างยิ่ง
ของวรรณกรรมเรื่องนี้

บรรณานุกรม

ภาษาไทย
เดิม วิกาศย์พจนกิจ. ๒๕๓๐. ประวัติศาสตร์
อีสาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.
นิยะดา เหล่าสุนทร. ๒๕๕๐. นารายณ์ ๒๐
ปางกับคนไทย. กรุงเทพฯ : แม่คำผาง.
—. ๒๕๓๘. ปัญญาสาตก. กรุงเทพฯ :
แม่คำผาง.
ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑, ๒๔๕๕. กุ
งเทพฯ : โรงพิมพ์สลาภกนิแบ่งรัฐบาล.
(จอมพล สฤษดิ์ และคุณหญิงวิจิตร
ธนะรัชต์ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพท้าวโท พระสร
การวิจิตร (ช้อย ชลทรัพย์) ณ เมรุวัด
พระศรีมหาธาตุ ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๕๕).
ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๐ เรื่องนครจำป
สัคดี. ๒๔๘๔. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระ
จันทร์. (พิมพ์แจกในงานพระราชทาน
เพลิงศพหม่อมเจ้าหญิงคยองทำ ปราโมช
ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๖
มีนาคม ๒๔๘๔).
พจนานุกรมภาษาถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
๒๕๓๗. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะ
กรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
พระรามชาดก. ฉบับพิมพ์ดีด (ยังไม่ตีพิมพ์
เผยแพร่)
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ.
๒๕๐๗. รามเกียรติ์ เล่ม ๑-๔. กรุงเทพฯ :
คลังวิทยา. พิทยลาภพฤฒิยากร, พระ
วรวงศ์เธอ. ๒๕๑๗. ชุมนุชพระนิพนธ์.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์. (ทรงพระ

กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน
ในงานพระศพของพระวรวงศ์เธอ กรม
หมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ณ พระเมรุ
วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑๕ ธันวาคม
๒๕๑๗).

ม. ศรีบุญรา. ๒๕๓๔. ลังกาสีปโท. กรุงเทพฯ :
โอเดียนสโตร์.

ศรีอมรญาณ, หลวง. ๒๕๑๖. พระรามชาดก.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศรีหงส์, (พิมพ์เป็น
ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพมารดา ณ
วัดโบสถ์ พระนครศรีอยุธยา ๔ พุศ-
ศิกายน ๒๕๑๖).

สิงฆะ วรรณสัย (ผู้ปริวรรต). ๒๕๒๒. พรหม
จักร. กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์.

สีลา วีระวงศ์. ๒๕๐๗. พงศาวดารลาว. กทม.
เทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา.

เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชธน). ๒๕๑๓.
อุปลกรณ์รามเกียรติ์. กรุงเทพฯ : บรรณา
การ.

อูรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม). กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์ไทยเกษม, ๒๕๕๓. (ที่ระลึก
ในงานพระราชทานเพลิงศพ อ.ด.หลวง
ประชุมบรรณสาร (พิมพ์ เศษะคุปต์) วัน
ที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๕๓ ณ สุสานวัดมกุฎ
กษัตริยาราม).

ภาษาอังกฤษ
Dhani Nivat, Prince. 1969. "The Rama

Jataka" Collected Articles published
by the Siam Society.

Sachchidanand Sahai. 1982. "Indo-Chinese
Geography As Described in the Phra
Lak Phra Lam: A Laotian Version
of the Ramayana" **Asian Variations In
Ramayana** Delhi : Sahitya Akademi.

_____. 1973. "The Phra Lak Phra Lam and
the Laotian Cultural Tradition" The
Ramayana in South East Asia. India :
The Indian Council for Cultural Rela-
tions.

_____. 1976. Ramayana in Laos. India :
B.R. Publishing Corporation.

การถอดคำที่มีเครื่องหมายไปยาลน้อย (๗) เป็นอักษรโรมัน

ในหลักเกณฑ์การถอดอักษรไทยเป็นอักษรโรมันแบบถ่ายเสียง ของราชบัณฑิตยสถานได้กำหนดให้
ถอดอักษรคำที่มีเครื่องหมาย "๗" ดังนี้

๘.๒ คำที่มีเครื่องหมายไปยาลน้อย (๗) ซึ่งย่อความของคำที่รู้จักกันดีแล้ว เช่น กรุงเทพฯ หรือคำที่
เป็นแบบแผนซึ่งต้องอ่านเต็ม เช่น โปรดเกล้าฯ ให้ถอดเป็นอักษรโรมันตามคำอ่าน เช่น

กรุงเทพฯ	=	Krung Thep Maha Nokhon
โปรดเกล้าฯ	=	protklao protkramom
ทูลเกล้าฯ	=	thunklao thunkramon

๘.๓ คำที่มีเครื่องหมายไปยาลน้อย (๗) หากมีคำเต็มซึ่งใช้ในข้อความก่อนหน้านั้นแล้ว จะถอดเต็ม
ตามคำอ่านหรือไม่ก็ได้ เช่น

กรมพระราชวังบวร	=	Kromphraratchawangbowon Sathanmmongkhon
หรือ	=	Kromphraratchawangbowon

๘.๔ คำ ๗ณ๗ ให้ถอดตามคำอ่าน คือ

พระนะท่าน	=	Phanathan
-----------	---	-----------

ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๖ ตอนที่ ๓๗ง ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๒